

Bokanmälningar

*Institut für
Angewandte
Wirtschaftsforschung:*
**Schlussbilanz – DDR.
Facit einer verfehlten
Wirtschafts- und
Sozialpolitik**

Då jag i början av oktober 1989 efter tre veckors vistelse lämnade Östberlin, kunde jag inte i min vildaste fantasi tänka mig att inom ett drygt år å samma ort erhålla en kritisk skrift, som syftar till att redovisa ett slags sista bokslut, en avslutande balansräkning över DDRs förfelade ekonomiska politik och socialpolitik. Men då historiens gudinna Clio låter förändringens vindar blåsa med styrka, som under omvälvningarnas år 1989, sker stora händelser på kort tid. I f d DDR innebar detta bl a att tidigare hemligstämplad ekonomisk statistik och annan information kunde göras tillgänglig för allmänheten. Denna öppning gav möjligheten för Institut für Angewandte Wirtschaftsforschung (IAW) att utarbeta *Schlussbilanz – DDR. Facit einer verfehlten Wirtschafts- und Sozialpolitik*, Teil 1–3 (Schlussbilanz), (IAW, Berlin, september 1990, 252 s).

Denna skrift, utarbetad av ett författarkollektiv jämte några medarbetare vid ovannämnda institut (IAW), ger en beskrivning och en analys av den ekono-

miska utvecklingen i DDR under eran Honecker och utmynnar i en slags slutbalans över det ekonomiska laget strax före denna centralförvaltningsekonomiska sammanbrott och begynnande omvandling till marknadsekonomi. Undertiteln, "Facit einer verfehlten Wirtschafts- und Sozialpolitik", låter antyda att orsakerna till DDRs ekonomiska misslyckande skulle finnas i det ödesdigra sätt på vilket man anknöt socialpolitiken till ekonomin. Givetvis är det inte enbart fråga om ett politikmisslyckande, utan även grundläggande systembetingade faktorer har spelat sin roll, vilket *Schlussbilanz* ägnar tillbörlig uppmärksamhet. Författarnas syfte är att ge preliminära svar på frågan varför det uppstod en ekonomisk kris som blev en av de grundläggande orsakerna till regimens fall i DDR. Utgångshypotesen i *Schlussbilanz* är att själva ansatsen med en centralplanerad kommandoekonomi var falsk och att den förda ekonomiska politiken och socialpolitiken var i grunden förfelad.

Den första delen av *Schlussbilanz* behandlar det ledande partiets (SED) ekonomiska strategi under tiden efter Ulbricht, dvs från 1970 under eran Honecker. Då blev det slut med alla försök att reformera och omdana kommandoekonomin. Marknadskonomin förklarades liktydig med kapitalism och oförenlig med socialism, som par préférence skulle vara en planekonomi. Vid Honeckers makttillträde var DDRs ekonomi i yttre och inre balans, men under de kommande två årtiondena skulle hans politik bli ekonomiskt förödande. En ingående beskrivning och kritik av denna politik är huvud-

temat i den första delen. Med denna fråga sammanhängande systemfel skärskådas därtill.

Intressant är *Schlussbilanz* beskrivning av "Einheit von Wirtschafts- und Sozialpolitik" (ekonomisk- och socialpolitisk enhet), som proklamerades i början av 1970-talet strax efter Honeckers makttillträde; en politik som han skulle hålla fast vid ända till slutet. Centrala drag i denna var:

- rätten till arbete, dvs ingen kunde avskedas med mindre än att ett minst likvärdigt arbete kunde beredas på annat håll,
- ett omfattande socialförsäkringssystem med bl a mycket generösa villkor för sjukfrånvaro,
- en långtgående prisreglering på baskonsumtionsvaror, som innebar priser avsevärt under produktionskostnaderna,
- en hyresreglering, som höll bostadshyror på en mycket låg nivå samt
- låga tariffer på el, kollektivtrafik m m.

Finansieringen av allt detta goda skedde via statsbudgeten genom en brandskattning av företagen. Eftersom ett företag i en socialistisk centralförvaltningsekonomi inte kan gå i konkurs, så måste staten, dvs de vinstskapande företagen, även subventionera förlustföretagens verksamhet.

Konsekvenserna av denna politik blev förödande. Pris- och tariffpolitiken medförde ständiga efterfrågeöverskott och köer, vilka man försökte avskaffa genom ökad produktion utan att lyckas. Detta starka konsumtionssug och de stora subventionerna slukade på ett slösaktigt sätt en stor del av resurserna. Ackumulationskvoten (ungefär samma som investeringskvot, se Wörterbuch [1979]), föll ständigt från 29 procent år 1970 till 21,5 procent åren 1986-88. Samtidigt ökade DDRs statsskuld till nivå med västliga marknadsekonomier. Infrastrukturen slets ut men förnyades inte. I stor utsträckning gällde detta även för företagets anläggningar och maskinpark. Sålunda blev

realkapitalet utslitet, vilket band en stor del av den i övrigt knappa arbetskraften till reparationsverksamhet. Att tillväxttakten under dylika omständigheter avtog, i synnerhet under senare hälften av 1980-talet, är knappast förvånande.

Utöver denna felslagna politik behandlar *Schlussbilanz* även många andra misslyckanden inom bl a struktur-, utrikes-, handels- och valutapolitiken samt investerings- och miljöpolitiken.

Systemets inneboende fel

I den andra delen av *Schlussbilanz* är tonvikten lagd på de i systemet inneboende, systemimmanenta, felen. Dock gör författarna detta utan att glömma de därmed sammanhängande politikmisslyckandena. Denna analys har institutionella drag, då DDRs ekonomiska förvaltningsystem skärskådas utifrån flera infallsvinklar. En stark betoning får de olika institutionernas funktion och roll i detta system. Det ingår även diskussioner av allokeringsteoretisk karaktär.

Enligt *Schlussbilanz* skulle det centraldirigerade planeringssystemet i DDR främst utgöra ett instrument för den ekonomiska politiken. Genom detta system skulle partiets centralkommitté kunna kontrollera resursanvändningen. Den ekonomiska förvaltningsapparaten blev därför utformad mer med tanke på att bevara och stödja partiets politiska makt än att hushålla med knappa resurser.

Samordningen av den ekonomiska aktiviteten är det fundamentala problemet för varje slag av ekonomiskt system. Produktion och distribution av producentvaror samordnas i en centralförvaltningsekonomi genom balansering, dvs medelsk materialbalanser som utarbetats av instanser på olika nivåer i den ekonomiska byråkratin. Det egendomliga med detta är att medan de faktiska producent-avnämarrelationerna, även i en socialistisk ekonomi, är horisontella, så sker denna balansering inom en hierarkiskt organiserad

rad administration. Ett sådant arrangemang medför informationsproblem, som i DDR visade sig vara oövervinnliga. De planerande myndigheternas kunskap om produktionsförhållandena var ofullständig, och den information som operativplanerna byggde på hann bli inaktuell innan planerna verkställdes. Forfattarna till *Schlussbilanz* drar den slutsatsen att en produktionsplanering i betydelsen samordning *ex ante* är en omöjlighet. (Denna erfarenhet stöder påståendet av von Hayek [1948] att den information, som behövs för att konstruera en rationell ekonomisk ordning är omöjlig att samla hos en central planmyndighet.) Konsekvensen harav är att myndigheterna tvingas för samordningens skull att ständigt ingripa och justera planer under en pågående verkställighetsperiod. Att tala om socialistiska planekonomier är därför inte adekvat. Ett mera träffande begrepp är socialistisk centralförvaltningsekonomi, vilket härmed rekommenderas.

I en ekonomi som DDR fick priserna andra funktioner än i en marknadsekonomi. Samordning var det huvudsakliga problemet, medan ekonomisk effektivitet var en fråga man knappast intresserade sig för. De administrativt satta priserna hade framst en kontrollerande och en socialpolitisk funktion, icke en allokering-funktion, då priserna inte reflekterade kostnaderna. Den socialpolitiskt betingade prissättningen på baskonsumtionsvaror hade som yttersta mål politisk stabilitet. Detta innebar att priserna fixerades på nivåer under jämvikt, vilket resulterade i bestående efterfrågeöverskott, dvs brist. En annan konsekvens var att pengar i stor utsträckning förlorade sin funktion som värdemätare och bytesmedel, varvid ekonomin fick drag av naturahushållning.

Av de infallsvinklar jag behandlat här kan bli följande slutsatser dras. Det av partiet prioriterade målet på politisk makt bestämde den lämpliga centralstyrda organisationen av ekonomin. Inom ramen för denna blev resursfördelningen

vad von Hayek [1948] kallar "problems of engineering" och inte ett hushållningsproblem med knappa tillgångar. Den administrativa prispbildningen och naturahushållningen innebar att rationella ekonomiska kalkyler blev omöjliga, och vinsten förlorade betydelse som incitament. Sålunda kommer man i *Schlussbilanz* mycket nära uppfattningen att rationella ekonomiska kalkyler är omöjliga i en socialistisk ekonomi, något som föräktades redan av von Mises [1920] och [1932].

Teoretisk exkurs

I den avslutande tredje delen av *Schlussbilanz* företas det en kortfattad teoretisk exkurs. Denna utgår från en doktorinnehistorisk infallsvinkel, som sammanvävs med ekonomisk-historiska betraktelser främst av institutionell karaktär. Från Marx och Engels syn på socialistisk planekonomi går man via bl a Lenin till Stalin. De kybernetiska (Oskar Lange) och marknadssocialistiska (Ota Sik), ansatserna, vilka inte tilläts ha något större inflytande i DDR, behandlas kortfattat. Vid den sovjetiska skolan för optimal planering (Kantorovitj m fl) fästes ingen uppmärksamhet. Däremot uppmärksammas perestrojkans ekonomiska idéer.

Av socialismens kritiker låter man bli FA von Hayek och den tyska ordningspolitiska skolans förgrundsgestalt framlidne professor Walter Eucken komma till tals. Med en liten överraskning konstaterar man att *Schlussbilanz* också refererar till ett ordningsteoretiskt arbete av en svensk (Jacobsson [1962]).

Med betoning drar författarna till *Schlussbilanz* den slutsatsen att marknadsekonomin doktriner ständigt har vidareutvecklats så att de hållit steg med och bidragit till ekonomins utveckling, medan den kanoniskt stränga vetenskapliga socialismen stelnat och stagnerat som lära. Författarna konstaterar även att marknadsekonomin har vunnit i tävlan mellan systemen.

Veterligen är *Schlussbilanz* den första slutvärderingen av DDRs socialistiska centralförvaltningsekonomi men säkert inte den sista, än mindre den slutgiltiga. Rapporten presenterar en väl strukturerad översikt och antyder mångfalden av frågeställningar, angreppssätt och infallsvinklar som ger öppningar för fortsatt forskning. Jag tror att temat DDRs ekonomi kommer att ge åtskilligt med sysselsättning för ekonomer och historiker. Därför rekommenderas *Schlussbilanz* för fackmän. Men även den intresserade lekmannen kan läsa denna rakt på sak och rappt skrivna rapport med behållning. Om läsaren då och då tycker sig se Konungariket Sveriges ekonomiska problem, eller någon annan ekonomi med stor offentlig sektor, avspegla sig i *Schlussbilanz* beskrivning av DDR, så är detta inte någon synvilla eller tillfällighet. Skriften kan beställas från Institut für Angewandte Wirtschaftsforschung, Postfach 1231, Berlin, 0-1086.

Pol lic P A LUUKKAINEN
Nationalekonomiska institutionen
Uppsala universitet

Referenser

- Hayek, F A von, [1948], *Individualism and Economic Order*. University of Chicago Press, Chicago.
- Jacobsson, P, [1962], *Die Marktwirtschaft in der Welt von heute*. JCB Mohr, Tübingen.
- Mises, L von, [1920], "Die Wirtschaftsrechnung im sozialistischen Gemeinwesen". *Archiv für Sozialwissenschaften und Sozialpolitik*, vol XLVII.
- Mises, L von, [1932], *Die Gemeinwirtschaft. Untersuchungen über den Sozialismus*. Avtryck av 2 upplagan. Philosophia Verlag, München, 1981.
- Wörterbuch der Ökonomie Sozialismus*, [1979]. Dietz Verlag, Berlin.